

BUDJETLARARO MUNOSABATLAR

ESHONQULOV AZAMAT ABDIRAXIMOVICH

TDIU "Buxgalteriya hisobi" kafedrası assistenti

USMONOV MUHAMMAD AKBAR O'G'LI

TDIU "Moliya va Buxgalteriya hisobi" fakulteti
talabasi

<https://doi.org/10.47689/STARS.university-5-pp209-211>

Annotatsiya: Ushbu maqolada davlat iqtisodiyotida budjetlararo munosabatlar tizimi tadqiq etiladi. Uning mohiyati yoritib beriladi hamda qonun-qoidalar tushuntiriladi.

Kalit so'zlar: budjet, budjet tizimi, budjetni rejalashtirish, iqtisodiy normativlar, davlat moliyasi, davlat budjeti.

KIRISH

Budjetlararo munosabatlar – bu respublika davlat hokimiyati organlari va mahalliy o'zini-o'zi boshqarish organlari o'rtasidagi budjetli huquqiy munosabatlarni, budjet jarayonini tashkil qilish va amalga oshirishni tartibga solish masalalari bo'yicha o'zaro munosabatlar. Budjetlararo munosabatlar ma'muriy-hududiy bo'linmalari bo'lgan har qanday davlatda tashkil etiladi, biroq ular har xil tamoyillar asosida qurilishi mumkin.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Davlatning yaxlit moliyaviy siyosati moliya tizimining barcha bo'g'inlari, jumladan budjet tizimining va uning takibiy qismi bo'lmish mahalliy budjetlarning ham yagona qonunchilik asosida tegishli moliyaviy-iqtisodiy sharoitlarning yaratilishi bilan to'liq amalga oshirilishi lozim. Shu tufayli moliyaviy siyosatning ixtiyoriy sohasiga tegishli bo'lgan u yoki bu qarorning qabul qilinishi, mahalliy budjetlar faoliyatining asoslariga ma'lum ma'noda tegishli bo'ladi¹.

Har qanday davlatda boshqaruv tizimining xususiyatiga qarab, budjet tizimining tarkibi qonuniy tarzda belgilanadi. Shunga ko'ra federativ davlatlarda 3 bo'g'inli budjet tizimi amal qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida qayd qilinishiga ko'ra mamlakatda 2 bo'g'inli budjet tizimi amal qiladi. Bularga respublika budjeti va mahalliy budjetlar kirishi ko'rsatilgan.

Budjet tizimining bo'g'inlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik budjetlararo munosabatlar mexanizmi orqali tashkil qilinadi. Davlat budjeti mablag'lari turli darajadagi budjetlar o'rtasida quyidagicha taqsimlanadi:

1. Umumdavlat ahamiyatidagi soliqlar va boshqa daromadlardan ajratmalar;
2. Budjet dotatsiyalari;
3. O'zaro hisob-kitoblar va sxemalar;

¹ Vahobov A. va boshqalar. Moliyaviy va boshqaruv tahlili. Darslik. T.: Sharq 2015. 220 b.

4. Budjet ssudalari;
5. Budjet subvensiyalari.

Turli darajadagi budjetlar o'rtasida budjetlararo munosabatlar quyidagi holatlarda kuzatiladi:

- yuqori budjetlardan quyi budjetlarga budjet dotatsiyalari berish;
- yuqori budjetlardan quyi budjetlarga budjet ssudalari ajratish;
- budjet ijrosi jarayonida o'zaro hisob-kitoblar bo'yicha paydo bo'lgan qarz mablag'larni quyi budjetdan yuqori budjetga yoki yuqori budjetdan quyi budjetga yo'naltirish.

Ma'lumki, **budjet dotatsiyalari** – quyi budjetning o'z daromadlari va tartibga soluvchi boshqa mablag'lar yetishmagan taqdirda, xarajatlari bilan daromadlari o'rtasidagi farqni qoplash uchun yuqori budjetdan qaytarib olmaslik sharti bilan ajratiladigan pul mablag'laridir¹.

Budjet ssudalari – quyi budjetlarning daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi vaqtinchalik tafovutni qoplash uchun yuqori budjetdan qaytarib berish sharti bilan ajratiladigan pul mablag'laridir.

Budjet subvensiyasi – qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda muayyan maqsadlarga sarflash sharti bilan yuqori budjetdan quyi budjetga qaytarmaslik sharti bilan ajratiladigan pul mablag'lari.

Budjet transferti – budjetdan yuridik yoki jismoniy shaxsga bevosita yoxud vakolatli organ orqali ajratiladigan qaytarilmaydigan pul mablag'lari.

O'zaro hisob-kitoblar – mablag'larni yuqori budjetdan quyi budjetga, shuningdek quyi budjetdan yuqori budjetga yo'naltirish.

Shuni ta'kidlash lozimki, yuqori budjetdan dotatsiya va ssudalar yuqori budjetning imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi. Shu sababli daromadlar va xarajatlarni to'g'ri rejalashtirish muhimdir.

Budjet ijrosining qanday bajarilishi xarajatlarni qoplash manbalarining to'g'ri belgilanishiga uzviy bog'liqdir.

Budjetlararo munosabatlarning shakllanishida daromadlar va xarajatlar rejasining taqsimlanishi hamda rejaga kiritiladigan o'zgarishlar muhim ahamiyatga ega bo'lib, ushbu taqsimot ob'yektiv omillarga asosan tashkil topishi kerak.

Budjet ijrosi davomida mahalliy budjetlar ijrosi hududlar bo'yicha keskin farqlanishi kuzatiladi, bu esa o'z navbatida o'zaro hisob-kitoblar yuritilishini taqozo qiladi.

Daromadlar va xarajatlar rejasiga o'zgartirishlar kiritish natijasida budjetlar o'rtasida o'zaro hisob-kitoblar bo'yicha yuzaga keladigan qarzdorliklarni o'z vaqtida muvofiqlashtirish ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki o'zaro hisob-kitobdan qarzning vaqtida berilmasligi o'z-o'zidan haqi bor budjetda tegishli xarajatlarni o'z vaqtida amalga oshirilmasligiga ta'sir etadi.

Budjetlararo aloqalar quyidagi tamoyillar asosida yo'lga qo'yiladi²:

- o'zaro javobgarlik;
- barcha budjetlarni to'ldirishning yagona usulini qo'llash;
- hududlar daromadini tenglashtirish;
- budjetlar o'rtasidagi moliyaviy munosabatlarni maksimal darajada qisqartirish;
- mahalliy budjetlarni hukumat qarori asosida to'ldirib borish;

¹ Yo'ldoshev Z., Malikov T. Uy xo'jaligi moliyasi. O'quv qo'llanma, T.: «IQTISOD-MOLIYA», 2018, 105 b.

² Malikov T., Xaydarov N. Davlat budjeti. O'quv qo'llanma, T.: «IQTISOD-MOLIYA», 2017, 84 b.

- mahalliy hokimiyatlarni o'zlarining budjetlar daromadini oshirishiga qiziqishini kuchaytirish;
- budjetlararo munosabatlar oshkoraligini ta'minlash.

XULOSA VA MUNOZARA

Respublikamizdabudjetlararomunosabatlarnitartibgasolishbo'yichaO'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi hamda boshqa tegishli vazirliklar tomonidan qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilgan. Budjetlararo munosabatlarning asosini belgilagan birinchi hujjat bu O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasidir. Konstitutsiyaning 122-moddasida Davlat budjetining tarkibi belgilab berildi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.Vahobov A. va boshqalar. Moliyaviy va boshqaruv tahlili. Darslik. T.: Sharq 2015. 220 b.
- 2.Malikov T., Xaydarov N. Davlat budjeti. O'quv qo'llanma, T.: «IQTISOD-MOLIYA», 2017, 84 b.
- 3.Malikov T., Xaydarov N. Budjet daromadlari va xarajatlari. O'quv qo'llanma, T.: «IQTISOD-MOLIYA», 2017 , 245 b.
- 4.Malikov T., Xaydarov N. Budjet: tizimi, tuzulmasi, jarayoni. O'quv qo'llanma, T.: «IQTISOD-MOLIYA», 2018, 84 b.
- 5.Yo'ldoshev Z., Malikov T. Uy xo'jaligi moliyasi. O'quv qo'llanma, T.: «IQTISOD-MOLIYA», 2018, 105 b.
- 6.Нешиной А.С. Финансы. Учебник.-М.:”Дашков и К”, 2007. 512 с.